

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Т.І.Артёмова, канд. екон. наук

Інститут економіки та прогнозування НАН України

ІНСТИТУТ МІРИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЦІННОСТІ

Розглянуто підходи до дослідження інституту міри економічної цінності. Зроблено спробу висвітлити сутність грошей і виконуваних ними функцій крізь призму поняття "благо" з позицій класичної ціннісної методології.

Проблема міри економічної цінності завжди перебувала в центрі уваги економічної науки, була предметом численних дискусій, суперечок і думок. Необхідність обґрунтування чітких одиниць міри в ході пізнання економічних явищ і процесів актуалізувалася наприкінці XIX – в першій половині XX століть у зв'язку з поширенням методології функціонального аналізу. "Три складнощі найбільше заважали мені..., і я не міг чітко сформулювати свої думки, доки не знайшов відомого розв'язання цих проблем; ідеться про такі питання: по-перше, вибір одиниць виміру, придатних для дослідження економічної системи загалом; по-друге, роль, яку в економічному аналізі відіграють припущення, і, по-третє, визначення доходу"¹, – пише Дж.Кейнс. Той факт, що одиниці виміру, якими звичайно користуються економісти, не є задовільними, автор намагається ілюструвати на прикладах концепцій національного доходу, запасу реального капіталу і загального рівня цін. Так, поняття національного доходу, виведене в теоріях А.Маршалла і А.Пігу, на думку Кейнса, не відбиває механізмів взаємозв'язку між реальним і грошовим доходами суспільства; складнощі зростають, коли за числення чистої продукції треба виміряти додавання до капітального обладнання. Елемент нечіткості, наперед присутній у понятті загального рівня цін, робить сам цей термін абсолютно незадовільним з погляду аналізу причинно-наслідкових зв'язків – аналізу, який має бути точним², – завершує автор.

Загалом рефлексія буття міри як міри буття, а також похідна від неї потреба в проясненні механізмів господарських вимірювань характеризують класичний (ціннісний) погляд на світ. Наприкінці XX сторіччя економічна наука значно відійшла від ціннісних імперативів за дослідження власного об'єкта, нібито впала в "ціннісну безпам'ятність", тож сьогодні потреба у відновленні й обґрунтуванні інституту міри економічної цінності, незва-

¹ Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. – М., 1999. – С. 39.

² Там же. – С. 41–42.

жаючи на багату історію дослідження питання, зберігається в повному обсязі. Проблема вимірювання динаміки інфляції та реального продукту (доходу) належить до найгостріших у сучасній економічній теорії, пише, зокрема, В.Маєвський. Її нерідко називають проблемою "вуличних боїв у системі цінних вимірювань". І не випадково від того, наскільки точно, а головне, осмислено вимірюють динаміку інфляції та реального продукту, залежить не лише престиж економічної науки, а і якість макроекономічної політики держави³. Стан справ у системі сучасних економічних вимірювань, на думку автора, є таким, що як аксіоми тут часто приймаються економічні допущення, які ставлять під сумнів дієздатність усієї системи. Так, використання загального індексу цін (наприклад, дефлятора ВВП або індексу споживацьких цін) як "вимірника" інфляції є теоретично неспроможним через ігнорування ним сутності грошей як універсальної міри цінності товарів і послуг⁴.

Тож як трапилося, що у XXI століття економічна наука вступає обтяженою таким вантажем проблем, який ставить під сумнів значущість накопиченого нею впродовж багатьох століть методологічного потенціалу: *адже проблема міри є пробою на міцність будь-якої доктрини?* На наш погляд, причин такого стану справ чимало, але всі вони можуть бути зведені до однієї: сьогодні ніхто не розглядає міру економічної цінності як інститут. Така точка зору може викликати заперечення. Сучасний інституціоналізм у сукупності трьох його складових – старого інституціоналізму, неоінституціоналізму, еволюційної економіки – явище настільки багатопланове, що будь-який феномен господарського життя, в тому числі економічна міра, може бути тут інтерпретований як інститут. А втім наше твердження зберігає силу, бо між указаними вище інституціональними гілками ніякої єдності немає і кожна з них тлумачить інститути по-своєму, в контексті методології того ціннісного ядра (маржинального або вартісного), до якого вона ідейно тяжіє, або поза ціннісною платформою взагалі. Через це вказані гілки постають як складові традиційного інституціоналізму, неспроможного відтворити єдиний просторово-часовий образ свого об'єкта, а будь-яке з пропонованих у його рамках тлумачень інституту виявляється неістинним через його неповноту або ціннісну безпідставність, отже, проблема ідентифікації інституту загалом і міри економічної цінності зокрема зберігає актуальність.

Позначити підходи до дослідження міри економічної цінності як інституту в широкому значенні – в контексті її взаємозв'язку з відносинами вартості (буття економічного часу) і граничної корисності (буття економіч-

³ Маевский В. Экономические измерения и фундаментальная теория // Вопросы экономики. – 2005. – № 10. – С. 25.

⁴ Там же.

ного простору)⁵, поглянути на проблему економічних вимірювань крізь призму поняття "благо" з позицій класичної ціннісної методології є метою цієї статті.

Розвиток інституціональної теорії за формою став адекватною відповіддю економічної науки на глобальний суспільний запит, пов'язаний із необхідністю прояснення сутності та механізмів реалізації господарської перехідності та процесуальності. Проте "урочистий хід" інституціональної економіки на розі століть і тисячоліть не лише не сприяв подоланню методологічної кризи економічної науки (яка, своєю чергою, є частиною глобальної кризи методології пізнання загалом), але породив розквіт і суперечності у власному середовищі. Інакше і не могло бути, бо *інституціональна економіка в її теперішньому вигляді є породженням традиційної економічної теорії, натомість істинну відповідь на глобальний суспільний запит сьогодні може дати лише релятивістська економічна наука, здатна осмислити і тлумачити феномен відносності*. Саме така наука, інституціональна за своєю суттю, має право претендувати на статус загальнометодологічної класичної теорії. При цьому тлумачення інституту має бути адекватним сутності цієї теорії, тобто наявну понятійну форму потрібно наповнити новим змістом⁶.

Якщо визначити *соціально-економічний інститут як генетичний код (образ) буття економічного простору-часу*, який символізує і відтворює механізм дії законів економічної ефективності та соціальної справедливості через синтезування, зберігання і транслявання соціально-економічної інформації, то засадничим інститутом системи суспільного господарства як універсуму⁷ буде інститут економічної цінності (економічного блага). В найзагальнішому вигляді економічна цінність як *економічне благо постає умовою і/або результатом людської господарської діяльності, що має певну корисну форму і виступає у процесі суспільного обміну у потрібній визначеності граничної корисності, вартості та ціни*. В річищі такого підходу розгортання генетичного коду (генезис) господарської системи здійснюється через взаємоперетворення економічних зв'язків і відносин – трансформ економічної цінності, що відображають взаємне перетікання буття економічного простору (граничної корисності) і буття економічного часу (вартості). *Перетвореність економічної форми при цьому виступає*

⁵ Про взаємозв'язок відносин вартості та буття економічного простору-часу див.: Гриценко А. Еволюція вартості // Економіка України. – 2001. – № 4. – С. 45–55; Артьонова Т.І. Витоки ціннісних відносин // Економічна теорія. – 2005. – № 1. – С. 3–16.

⁶ Див.: Гриценко А. Структура ринкової трансформації інверсійного типу // Економіка України. – 1997. – № 1. – С. 4–5.

⁷ Сучасні дослідники дедалі більше схильні розглядати господарську систему суспільства як складний соціально-економічний організм, що функціонує і розвивається за законами біогеохімії (див.: Тарасевич В.М. Інституціональна теорія: методологічні пошуки і гіпотези // Економічна теорія. – 2004. – № 2. – С. 48–60; Ольсевич Ю. К релятивистской экономической теории // Вопросы экономики. – 1995. – № 6. – С. 11 та ін.).

основною конститууючою ознакою соціально-економічного інституту, взаємне ж перетікання (трансформація) ціннісних зв'язків і відносин реалізується в ході суспільного економічного вибору одночасно на всіх (нано-⁸, мікро-, макро- тощо) рівнях господарської системи, що відображають нерозривну єдність буття її минулого, теперішнього часу і майбутнього, через постійне відтворення механізмів транскрипції та трансляції соціально-економічної інформації.

Так, взаємоперетворюючись із суб'єктивного відчуття-точки (кодон), що відображає оптимальний баланс граничного задоволення (насолада) і граничного тягара трудової життєдіяльності господарювальної особи, на об'єктивні суспільні відносини обміну – фокусовану міною пропорцією єдність відносин граничної корисності та вартості (x економічного блага $A = y$ економічного блага B) (геном), інститут економічної цінності розвивається в багатовимірне буття економічного простору-часу – генетичну конституцію (генотип) соціально-економічної системи – ціннісний механізм, що забезпечує спадкоємність її рівноважного стану і стійкого розвитку через відтворення і реалізацію єдиного "запису" економічної інформації на нано-, мікро- і макрорівнях господарювання⁹.

Проте усвідомлення інституту економічної цінності (а разом з тим аналіз умов, передумов і механізмів реалізації загальної економічної рівноваги і стійкого розвитку господарської системи в єдності її зв'язків і відносин, принципів економічної ефективності і соціальної справедливості, самоорганізації й організації на різних рівнях, від нано- до глобального) виявляється неможливим без прояснення і розгортання *інституту міри економічної цінності*. Особлива значущість такого інституту обумовлена тим, що він є *пов'язувальною ланкою між теоретичними побудовами та їх діяльним утіленням у практиці суспільного господарювання, а також своєрідним (специфічним) інструментом реалізації трансцендентної сутності економічної цінності як блага*. Трансцендентний характер економічної цінності як інституту (перетвореної економічної форми) розкривається на шляхах її багатооосмисленості, багатозначності та багатобуття як єдиної сутності. Перетворена економічна форма у згорнутому вигляді містить решту перетворених форм як своє інобуття: її відособленість одночасно означає перетворення – перетікання економічних явищ, процесів, зв'язків, форм, відносин – і можлива лише як елемент єдиної сутності – Вищого блага¹⁰. *Як сукупність відносних форм і оформлених відносин (трансформ), як внутрішнє занепокоєння економічної форми, що актуалізує економічні явища, процеси, зв'язки і відносини, економічна цінність одночасно виступає адекватною мірою всіх своїх перетворених форм.*

⁸ Див.: Клейнер Г. Нанoeкономика // Вопросы экономики. – 2004. – № 12. – С. 70–93.

⁹ Див.: Артёмова Т.И. Стоимость и цена: логико-исторический процесс формообразования. – К., 2006.

¹⁰ Див.: Там же.

У найпершому наближенні поняття *міри* також виявляється *потрійним*. Передусім, міра постає *філософською категорією*, що відображає діалектичну єдність кількісно-якісних характеристик об'єкта. Вона вказує межу, за якою зміна кількості спричиняє зміну якості об'єкта і навпаки. По-друге, міра як *естетичне поняття домірності* лежить в основі ритму, гармонії, пропорційності – мелодії в музиці, ансамблю в архітектурі, композиції в живопису, літературі тощо. По-третє, як атрибут метрології міра є *засіб (еталон, зразок) вимірювання*, що забезпечує відтворення фізичних величин заданого розміру.

В економічній теорії поняття міри вартості традиційно розглядають як одну з функцій грошей. Проте у світлі теорії економічної цінності виходить, що гроші як інститут і є мірою економічної цінності, тобто *гроші* *суть суспільне економічне благо, інститут міри економічної цінності*. Таке визначення грошей є вихідним пунктом для розгортання інституту міри економічної цінності як поняття, що розкриває механізми реалізації зв'язків і відносин економічного блага у вузькому і широкому значеннях. Першим кроком на шляху розв'язання цього завдання є прояснення функцій грошей.

Незважаючи на те, що в сучасній початковій економічній літературі викладення переліку і змісту функцій грошей виглядає майже банальною процедурою, їх вичленення і пояснення за наукового дослідження виявляється справою досить складною. Пов'язано це з тим, що впродовж ХХ століття, особливо в останні його десятиріччя, сутність самих грошей, а також форми, методи, способи організації та регулювання грошового обігу значно змінилися. Одночасно *економічна теорія у формі ортодоксального марксизму і моделі неокласичного синтезу остаточно порвала з традиціями класичної методології як логіки Серединного шляху, що зумовило тут деградацію ціннісного знання*. І сьогодні економісти-дослідники, керуючись принципами методологічного плюралізму й еkleктики, аналізують функції грошей у діапазоні від їх фрагментації – розщеплювання і відособлення низки непов'язаних між собою грошових властивостей, кожне з яких реалізується за допомоги окремого механізму¹¹, до об'єднання у громіздку хаотичну сукупність¹².

У грошовій теорії, таким чином, виникає проблема, аналогічна тій, що характерна майже кожній галузі знання доби постмодерну, коли процес дослідження стає подібним до якогось блукання коридорами нескінченного інформаційного лабіринту. Наприклад, у молекулярній біології, за свідченнями фахівців, фрагментація знання, неспроможність до наукового узагальнення й абстрагування за спроби простежити механізми генного

¹¹ Кузнецов Н. Либерализация денежного обращения: проблемы и подходы // Вопросы экономики. – 1996. – № 8. – С. 5 та ін.

¹² Юровицкий В. Эволюция денег: денежное обращение в эпоху изменений. – М., 2004. – С. 23–29 та ін.

кодування певних ознак організму у процесі трансформування генотипа у фенотип, дедалі частіше заводять дослідника в логічні глухі кути, віддаляючи і відвертаючи від розв'язання головного питання: що є життя? Спливає життя дослідника, і виявляється, що витратив він його лише на блукання лабіринтом, пише Є.Свердлов. І далі: якщо йому пощастить, то він знайде ще декілька нових проходів, проте загалом йому уготовано роль хлопчика, який міг пригадати в найдрібніших деталях кожен момент свого життя, але наприкінці його зрозумів, що не спроможний мислити, тобто, відволікаючись від відмінностей, узагальнювати й абстрагуватися¹³.

У зв'язку з відсутністю адекватних методів наукового аналізу сучасне природознавство дедалі більше відчуває себе жертвою пасток мережових інформаційних структур; представники наукової еліти високотехнологічного сектора б'ють тривогу. "Обсяг інформації досяг того критичного рівня, коли потрібен перегляд філософських концепцій, на які спираються дослідники у спробі зняти з молекулярних позицій принципи організації живих систем"¹⁴, – говорить Є.Свердлов. "Антропоцентричний погляд на розвиток виявляється помилковим, – відзначає Г.Заварзін. – Для природодослідника картина значущості об'єктів перевертається щодо порядку цінностей, якими оперує філософія... Посилання на природні закони як прототип соціальних законів ринку – типовий приклад логічного кола з поверненням до вихідних засновків..."¹⁵.

Разом з тим через цілу низку історично і логічно обумовлених обставин *філософія сьогодні не в змозі запропонувати адекватну методологію пізнання системи суспільного господарства. В умовах наміченого переходу глобального господарювального соціуму (універсуму) до постекономічних форм життєдіяльності її покликана сформувати економічна теорія, яка має у своєму розпорядженні ціннісне ядро і могутній інструментарій дослідження та перетворення засад буття. Проте, перебуваючи у стані ціннісної роз'єднаності основних теоретичних підходів, економічна наука не усвідомлює трансцендентного значення своєї загальнометодологічної місії й має ті самі проблеми, що і решта наук – блукає коридорами інформаційного лабіринту. Не навівши ладу на своїх "полях", вона не може стати світочем для інших. Відродження інституціонального (ціннісного, класичного) річища наукової методології як логіки перетворених економічних форм, яка відображає органічну єдність теорії трудової вартості і маржиналізму, може стати гідною відповіддю економічної теорії на виклики доби постмодерну та інформаційної економіки. З позицій указаної методології спробуємо виявити функції грошей і тим самим прояснити сутність інституту міри економічної цінності.*

¹³ Свердлов Е.Д. Биологический редукционизм уходит? Что дальше? // Вестник Российской академии наук. – 2006. – Т. 76. – № 8. – С. 712–714.

¹⁴ Там же. – С. 707.

¹⁵ Заварзин Г.А. Бытие и развитие: эволюция, сукцессия, хаэссеитас // Вестник Российской академии наук. – 2007. – Т. 77. – № 4. – С. 340.

Ціннісна методологія припускає *розгортання історії в сучасність*¹⁶ і *концентрацію наукової уваги на осмисленні теоретичних положень класичних першоджерел*. Дж.Хікс розглядає поле економічної історії як майданчик наукових дискусій¹⁷, і сьогодні справді актуалізуються і вимагають свого прояснення і розв'язання багато ціннісних суперечок і діалогів, здавалося б, давно забутих: Плотіна й Аристотеля, І.Ньютона і І.Гете, А.Ейштейна й А.Бергсона, К.Поппера і Т.Адорно та ін.¹⁸. Без звільнення від вантажу духовних проблем минулого, людство не зможе успішно подолати проблеми сучасності та майбутнього.

На думку А.Лейонхуфвуда, для прояснення сутнісних положень сучасної монетарної теорії доцільно відновити ціннісний діалог І.Фішера і К.Вікселля. Спадкоємність щодо ідей Вікселля було втрачено за формування неокласичного синтезу, проте ми впевнені, що теоретична спадщина Вікселля не застаріла¹⁹, – відзначає він. Справді, вказане "розпуття думки" (за Лейонхуфвудом) є надзвичайно актуальним у контексті пояснення зростаючих збоїв у механізмах економічних вимірювань, на яких зосереджує увагу і В.Маєвський. Проте, уявляється, *для ідентифікації міри економічної цінності як інституту, що породжує самі ці механізми, особливого значення набуває ціннісна полеміка А.Сміта, Д.Рікардо і К.Маркса*. Для відновлення її змісту звернімося безпосередньо до першоджерел.

Справжня цінність речі є праця і зусилля для придбання її, говорить А.Сміт. Справжня цінність речі для особи, яка вже придбала її, є праця і зусилля, що зберігаються і перекладаються нею на інших осіб. Проте в реальному житті нелегко визначити відношення між двома різними кількостями праці, тому люди охочіше приймають для вимірювання мінової цінності благ сприйманий дотиком предмет, відомий товар²⁰. Тільки-но гроші стають загальним знаряддям обміну, безпосередній обмін припиняється й усі блага починають обмінюватися на гроші. А втім, *за Смітом, мінова цінність грошей є мінливою*, натомість одна і та сама кількість праці завжди й усюди зберігає для працівника (за звичайних обставин) одну і ту саму цінність, тобто завжди вимагає однакових пожертвувань спокоєм, свободою і щастям²¹. Отже, *тільки праця є істинним масштабом для вимірювання мінової цінності благ, виступаючи їх справжньою ціною, натомість*

¹⁶ Гриценко А. Структура ринкової трансформації інверсійного типу. – С. 4.

¹⁷ Хікс Дж. Теория экономической истории. – М., 2003. – С. 19.

¹⁸ Бугай Д.В. Несколько пассажей, иллюстрирующих этику Плотина // Вопросы философии. – 2006. – № 1. – С. 135–145; Кутырев В.А. Апология человеческого (предпосылки и контуры консервативного философствования) // Вопросы философии. – 2002. – № 9. – С. 68–80; Аксёнов Г.П. К истории понятия дления и относительности // Вопросы философии. – 2007. – № 2. – С. 107–117; Фуллер С. Карл Поппер и воссоединение левого рационализма // Вопросы философии. – 2004. – № 7. – С. 110–124 и др.

¹⁹ Лейонхуфвуд А. Макроэкономическая теория в двадцатом столетии: основные вехи развития // Вопросы экономики. – 2006. – № 11. – С. 26–27.

²⁰ Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М., 1962. – С. 39.

²¹ Там же. – С. 40.

гроші – лише номінальною. Проте і сама праця, подібно до блага, має справжню і номінальну ціну; перша полягає в кількості предметів необхідності або зручності, що віддають за працю, друга – в кількості грошей. Робітника винагородили добре чи погано, говорить Сміт, слід судити за справжньою, а не за номінальною ціною його праці²². У зв'язку з цим *відмінність між справжньою і номінальною цінами товарів набуває ширшого значення у практиці реального господарювання*. Так, у певний час і в певному місці гроші є точним мірилом справжньої мінової цінності всіх товарів, проте внаслідок зміни мінової цінності самих грошей (золота і срібла) одна і та сама номінальна ціна виражає в різний час вельми різні цінності. У зв'язку з цим *для дуже тривалих періодів*, за Смітом, хліб є кращим мірилом, аніж срібло, тому що "...від століття до століття однакові кількості хліба обмінюють швидше на ту саму кількість праці, ніж срібло. Навпаки, від одного року до іншого срібло уявляється кращим мірилом, аніж хліб, тому що однакові кількості срібла швидше можна обміняти на однакову кількість праці"²³.

Таким чином, *буття міри економічної цінності у Сміта постає як органічна єдність трьох його основних іпостасей, кожна з яких, по суті будучи "ідеальною ціною", потенційно може виступати і мірою буття у формі реального масштабу цін – справжньою* (що відображає дихотомію праці затраченої і праці купованої), *номінальною* (репрезентованою повноцінними грошима), *природною* (пов'язаною із стандартами відтворювання робочої сили – хліб). При цьому грошові (ринкові) ціни хліба (основного продукту харчування працівників) у довгостроковому періоді виявляються інобуттям грошових (ринкових) цін праці (заробітної плати), тобто грошова (номінальна) міра економічної цінності забезпечує ув'язку справжньої та природної міри, їх взаємообертання, перетікання. Отже, за Смітом, *інститут міри економічної цінності реалізує свою трансцендентну сутність у формі масштабу цін за допомогою трьох основних функцій: міри економічної цінності з боку виробництва* (справжня ціна – праця затрачена), *міри економічної цінності з боку споживання* (природна ціна – праця купована) і *грошової міри* (реальна ціна – ринкова мінова пропорція), що відображає взаємне перетікання (обертання) справжньої та природної ціни, в широкому сенсі – міри і масштабу. Але чому саме гроші у формі золота і срібла, незважаючи на їхню мінливу мінову цінність, покликані у практиці реального ринку виконувати головну функцію (засобу обігу), що ідентифікує (за допомоги ціни) інститут міри економічної цінності як перетворену економічну форму, Сміт спеціально не обґрунтовує, посиляючись на мудрість колективного соціуму²⁴.

²² Там же. – С. 41.

²³ Там же. – С. 42–43.

²⁴ Там же. – С. 44.

Д.Рікардо зацікавився підходом А.Сміта до поняття міри економічної цінності і зробив спроби розвинути його. Якщо кількість праці, що міститься в товарах, регулює їхню мінову цінність, то будь-яке зростання кількості праці має збільшувати цінність того товару, на який працю застосовано, а будь-яке зменшення – знижувати її, пише він. І далі: А.Сміт висунув ще одну міру цінності і сказав, що речі змінюються в цінності більше або менше, залежно від того, на більшу чи меншу кількість цього масштабу вони обмінюються. Іноді він приймає за такий масштаб хліб, іноді працю – не кількість праці, затраченої на виробництво якого-небудь предмета, а ту кількість її, яку можна купити за цей предмет на ринку²⁵.

Якби це було справді вірно, зазначає Рікардо, якби винагорода робітника була завжди пропорційною тому, скільки він виробив, кількість праці, затраченої на товар, і кількість праці, яку за цей товар можна купити, були б однаковими і кожною з них можна було б точно виміряти зміни в цінності інших речей, але вони не однакові; перша за багатьох обставин є незмінним масштабом, що правильно показує зміни в інших речах, остання схильна до таких самих коливань, як і товари, порівнювані з нею. Сміт, на думку Рікардо, вельми майстерно вказавши на недостатність такого мінливого вимірника, як золото або срібло для визначення зміни цінності інших речей, сам вибрав не менш мінливий вимірник – хліб і працю. Тому неправильно говорити – слідом за Адамом Смітом, що якщо "праця може купити іноді більшу, іноді меншу кількість благ, то змінюється їхня цінність, а не цінність праці, яка купує їх", і що, отже, "одна праця, що ніколи не змінюється у власній цінності, є єдино кінцевий і справжній масштаб, яким можна оцінювати або порівнювати цінність усіх товарів у всі часи і всюди"²⁶. Але буде абсолютно правильно сказати – знову ж таки слідом за Адамом Смітом, що порівняльна кількість товарів, які праця виробляє, визначає теперішню і минулу відносну цінність, а не порівняльні кількості товарів, які дають робітнику в обмін на його працю²⁷.

Таким чином, Рікардо намагається прояснити зміст і уточнити функції інституту міри економічної цінності, позначеного Смітом за допомоги дихотомії праці затрачуваної і праці купованої. Першу іпостась (справжню ціну – праця затрачувана, буття економічного часу) він конституює як власне міру економічної цінності, другу (за Смітом, природну, відповідну мірі економічної цінності з боку споживання, – праця купована) ставить під сумнів. Проте, виокремлюючи працю затрачувану як справжню міру мінової цінності всіх благ, Сміт зазначає, що звичайно цінність їх визначають не цією працею. По-перше, існує проблема порівняння цінності товарів, виготовлених за допомоги простої і за допомоги складної праці²⁸.

²⁵ Рікардо Д. Принципы политической экономии. – Л., 1924. – С. 72–73.

²⁶ Там же. – С. 73–74.

²⁷ Там же. – С. 75.

²⁸ См.: Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов.

По-друге, з накопиченням капіталів і перетворенням землі на приватну власність праця визначає вартість не лише тієї частини ціни, що припадає на заробітну плату, але і тих частин, які припадають на прибуток і ренту²⁹. Тепер мінові пропорції економічних благ починають регулюватися не працею, затрачуваною на їх виробництво і реалізацію, а природними нормами заробітної плати, прибутку і ренти, що сукупно створюють природну ціну, до якої постійно тяжіють ринкові ціни всіх товарів³⁰. Аналізуючи першу з указаних вище тез, Рікардо виводить, що мистецтво, спритність і час для набуття спеціальних трудових навичок для коротких періодів незначно впливають на відносну цінність благ³¹. Результати перевірки другого положення виявилися настільки приголомшуючими, що змусили Рікардо з необхідністю визнати те, в чому він спочатку сумнівався.

Виходило, що і в простому товарному господарстві, і в капіталістичному джерелом і мірою відносин вартості виступає праця, затрачувана на виробництво економічних благ. Разом з тим накопичення капіталу, не скасовуючи дії цього загального закону, ускладнює його, видозмінюючи, або модифікуючи. Модифікації, проте, виявляються такими значними, що ведуть до стійкої невідповідності ринкових цін трудовим затратам. Як установив Рікардо, по-перше, залежно від співвідношення часток основного й обігового капіталу і різних термінів їх обіговості ринкова ціна не буде точно пропорційною кількості праці, втіленій у товарах; по-друге, залежно від співвідношення використовуваного у виробництві капіталу і праці відносні ціни товарів формуються під впливом змін у заробітній платі³².

Виходить, що, з одного боку, відносини вартості регулюються затратами суспільної праці і жодним чином не можуть обумовлюватися величинами факторних доходів; з іншого – вартість, що застигає в міновій пропорції, з необхідністю містить ці доходи як власну міру. Так, заробітна плата і прибуток регулюють не просто відносні ціни, а і саму вартість: величина прибутку залежить від величини заробітної плати і водночас визначається нормою прибутку, який формується об'єктивно в ході конкуренції підприємців. При цьому капіталу, що функціонує на галузевому рівні, вже задається готова, сформована наперед (у ході міжгалузевої конкуренції) середня норма прибутку! Отже, величина прибутку пропорційна не капіталу, витраченому на наймання праці, а всьому сукупно авансованому в суспільстві капіталу. Ринковий простір, створений людьми, але за образом і подобою простору природного, демонстрував вражаючий факт: усі його суб'єкти знаходять тут для себе засоби для відтворення у вигляді наперед заданих факторних доходів, регульованих природними нормами, які в кінцевому підсумку зумовлюються сукупними трудовими зусиллями.

²⁹ Там же. – С. 50.

³⁰ Там же. – С. 58.

³¹ Рікардо Д. Принципы политической экономии. – С. 77.

³² Там же. – С. 87–90.

Інститут міри економічної цінності поставав критерієм гармонійності функціонування системи суспільного господарства, він ставав об'ємно-багатовимірним, тотожним самій цій системі.

Уражений результатами своїх досліджень, Рікардо відступив від сповідуваних напочатку ціннісних принципів і *розширив предмет економічної науки, залучивши у сферу її дослідження, крім буття економічного часу, буття економічного простору* (економічні закони рукотворної природи). Так, джерелами (а отже, і мірою) мінової вартості товарів він назвав відносини вартості та рідкості (читай: граничної корисності), тобто економічної цінності. Внаслідок цього *інститут ринкової ціни з точки-фокусу трансформувався у нього в багатовимірну модель ціни виробництва і набув глобальних контурів гармонійної соціально-економічної організації суспільного господарства*. Тут ринкова ціна окремого товару зумовлюється (а отже, "вимірюється") не суспільними затратами праці, понесеними в минулому на його безпосереднє виробництво, а складною системою форм і відносин його відтворення, яка включає можливості та витрати майбутньої реалізації та споживання. Тобто ринкова ціна окремого економічного блага, що відповідає суспільній потребі, виступає частковою похідною від сукупної системи цін галузі, яка, своєю чергою, постає як часткова похідна сукупної системи ринкових цін у всіх галузях національного господарства.

Тим самим Рікардо, спочатку того не бажаючи, прояснив і підтвердив смітіанську дихотомію праці затрачуваної та праці купованої як передвісника інституту економічної цінності, який передбачав можливість гармонійної єдності буття економічного простору-часу, відносин граничної корисності та вартості, економічної ефективності та соціальної справедливості через трансцендентно-функціональне взаємообертання інститутів міри економічної цінності та масштабу цін. У ході свого дослідження він чітко формулює і намагається розв'язати *проблему відшукування незмінної міри економічної цінності, згодом сприйняту Дж.Кейнсом і розгорнену П.Сраффой*. Оскільки товари змінюються у своїй відносній цінності, пише Рікардо, було б бажано мати спосіб для визначення того, які товари піднялися і які знизилися у справжній цінності (in real value). Це можливо зробити лише порівнянням кожного з них з яким-небудь незмінним масштабом цінності, який не піддавався б сам жодному з тих коливань, яким піддані інші товари, а саме: змінам кількості праці, необхідної для їх виробництва, динаміці розмірів заробітної плати, відмінностям у ступені тривалості основного капіталу, використовуваного на виробництво грошей та інших товарів, що підлягають порівнянню з ними, різниці в часі доставляння на ринок грошей і товарів та ін.³³

³³ Там же. – С. 90.

Усі ці обставини, на думку Рікардо, заважають якому-небудь уявному товару стати ідеальною мірою економічної цінності. Взяти хоча б золото. Воно є товаром, який видобувають за таких самих умов, що і решту товарів, а значить, може змінитися в цінності стосовно них. Отже, ні золото, ні який-небудь інший товар не можуть слугувати завжди досконалою мірою цінності для всіх речей, проте саме золото у практиці господарських розрахунків виконує функції реального масштабу цін. Розмірковуючи над цим, *Рікардо вперше в економічній науці висуває гіпотезу золотої мінової пропорції системи суспільного господарства як невід'ємного атрибута інституту міри економічної цінності*. Чи не можна вважати золото товаром, який виробляють за такого співвідношення двох родів капіталу, яке є найближчим до середнього відношення, що спостерігається у виробництві більшості товарів? Чи не є це співвідношення однаково далеким від обох крайнощів – однієї, коли використовується мало основного капіталу, або інший, коли використовується мало праці, – і чи не посідає воно середнє місце між ними?³⁴ – ставить запитання автор. Приймаючи свою здогадку за аксіому, Рікардо виводить: вважатиму незмінним у цінності золото, а всі зміни в ціні – такими, що походять від деяких змін у цінності того товару, про який я говоритиму³⁵.

Загалом, як видно, теорії А.Сміта і Д.Рікардо містять цільний прообраз інституту економічної цінності як трансцендентно-функціональної взаємообумовленості буття міри і міри буття системи суспільного господарства, що передбачає "трудове відновлення" (за С.Булгаковим) останньої в контексті трьох основних іпостасей міри, позначених нами раніше (взаємообумовленості кількісно-якісних змін (межі міри), образної гармонії, еталона вимірювання). Сьогодні в наукових колах, у сфері культурного життя загалом панує якась мовчазна згода щодо того, що класичний погляд на світ вичерпав себе, став надбанням історії і є актуальним лише як якась ностальгічна ретроспекція. Дослідники-економісти так далеко відійшли від класичного тлумачення явищ і процесів господарського життя, що вже майже ніхто не пам'ятає, в чому ж, власне, полягає класичний підхід у науці. А втім, наслідки такого відходу аж ніяк не можна назвати нешкідливими, і мають вони глобальний характер. Не забезпечуючи концентрацію наукової уваги на головних поняттях, що відображають органічну цілісність об'єкта, дослідник нібито випадає з історії, втрачає ціннісні зв'язки наукової спадкоємності, а разом з тим і спроможність прозрівати майбутнє – випадає у стан ціннісної безпам'ятності, безчасся. Сьогодні стає дедалі очевиднішим, що класична ціннісна спадщина є щось більше, ніж історичний багаж людства: пропущена крізь призму просторово-часового аналізу, вона виявляє могутній потенціал соціально-економічного осмислення ідеї відносності. Незаперечним підтвердженням сказаного є класичний

³⁴ Там же. – С. 91.

³⁵ Там же. – С. 92.

підхід до тлумачення інституту міри економічної цінності, наочно проілюструвати який можливо лише за допомоги інструментарію неевклідової геометрії (рисунок).

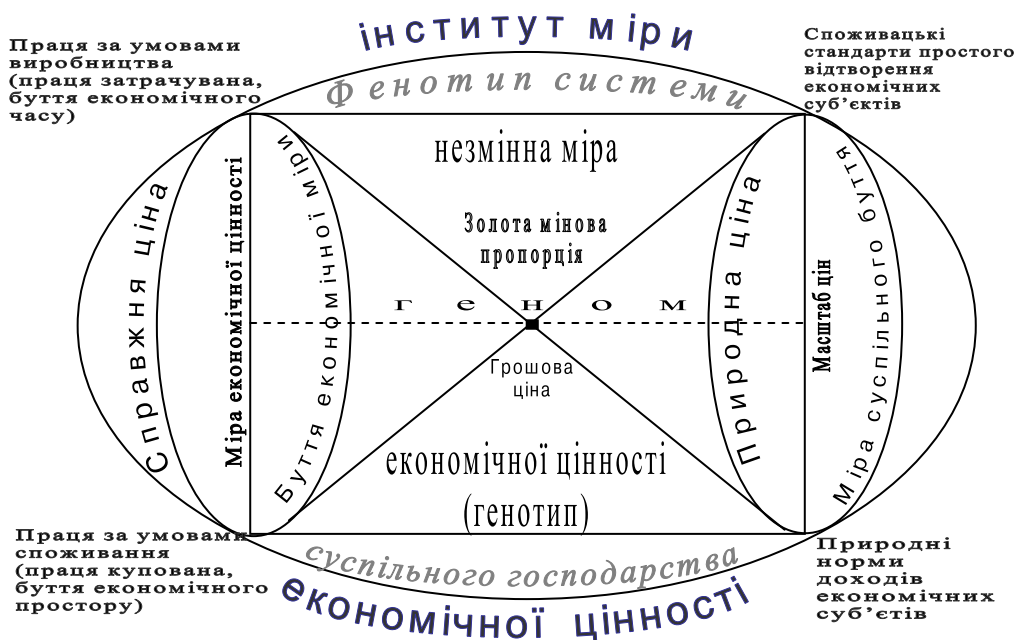

Рисунок. Інститут міри економічної цінності як золота мінова пропорція системи суспільного господарства

Отже, в контексті класичного розуміння інституту міри економічної цінності є суспільне економічне благо, яке суть гроші, бо свою трансцендентну сутність у системі суспільного господарства вказаний інститут реалізує за допомоги трьох основних функцій, кожна з яких є ціна. До цих функцій належать:

1) *міра економічної цінності*, яка відображає справжню (істинну, ідеальну) ціну економічних благ з позицій єдності праці, суспільно необхідної як за умов виробництва (за Смітом, праці затрачуваної, буття економічного часу), так і за умов споживання (за Смітом, праці купованої, буття економічного простору). Цю функцію гроші виконують ідеально – як мисленноуявлювані, як думка про гроші (мисленночасся, такий, що не часується час, як сказав би Августин), покликані в єдності принципів економічної ефективності та соціальної справедливості спокутувати трудову жертву спокоєм, свободою, щастям;

2) *масштаб цін* як природна ціна, покликана пов'язати природні норми доходів економічних суб'єктів суспільного господарства із споживацькими стандартами їх простого відтворення. Потенційно цю функцію

можуть виконувати економічні блага, що мають характер життєзабезпечувальних, які репрезентують одиниці стандартної праці, що виконують функції грошей;

3) *засіб обміну* (обертання) – грошова ціна, золота мінова пропорція, що відображає взаємне перетікання (взаємоперетворення, трансцендентно-функціональну трансформацію) справжньої та природної ціни, буття економічного простору-часу, в широкому значенні – міри і масштабу. Це головна функція, яка ідентифікує міру економічної цінності як інститут, бо лише вона забезпечує реалізацію економічної потенції суспільного господарства в напрямі досягнення ідеалу трудового відновлення світу.

Слід відзначити, що в явному вигляді визначення інституту міри економічної цінності та його функцій у класиків немає, вони нібито розлиті в їхніх працях, потрібна значна концентрація наукової уваги, щоб вичленувати й узагальнити основні ідеї, що стосуються розглядуваної нами проблеми. Так, Рікардо, наприклад, зазначає, що, встановлюючи принципи, що регулюють мінову вартість і ціну, ми повинні ретельно відрізнити зміни, причини, які перебувають на боці товару, від змін, спричинених змінами у вимірнику, в якому визначається цінність або виражається ціна³⁶. Тим самим обґрунтовується нагальна потреба в розмежуванні двох найважливіших суспільних функцій грошей – міри вартості та масштабу цін, проте такого розмежування у працях Рікардо немає, що зумовлено особливостями його методології як рефлексії буття синкретичного простору-часу³⁷. Ця особливість була помічена К.Марксом: "У творах англійських авторів має місце неймовірне змішання понять "міра вартостей" (measure value) і "масштаб цін" (standard value). Постійно змішуються самі ці функції, а отже, і їхні назви"³⁸.

Марксу вдалося, розмежувавши ці функції грошей, наочніше "виявити" їх, проте його аналіз розгортається в системі координат, що відбиває буття відносин не економічної цінності, а вартості – "чистого економічного часу", замкненого на себе. Буття економічного простору (відносин граничної корисності) тут утрачає самостійне значення, набуваючи вигляду "беззмістовної форми", і включається у предмет дослідження (за Марксом, набуває визначеності економічної форми) лише на правах "носії" (вмістища) вартості. Стосовно інституту міри економічної цінності вказаний підхід реалізував себе таким чином, що масштаб цін (за Смітом, природна ціна економічної життєдіяльності господарської системи як універсуму) трансформувалася в інструмент, технічне знаряддя реалізації функції грошей як міри вартостей.

³⁶ Там же. – С. 93.

³⁷ Артёмова Т.И. Стоимость и цена: логико-исторический процесс формообразования. – С. 71–72 та ін.

³⁸ Маркс К. Капитал: В 4-х т. – Т. 1 // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – Т. 23. – С. 108.

Досліджуючи проблему міри вартості, Маркс виходить із двох засновків: по-перше, що грошовим товаром у його абстрактній системі суспільного господарства є золото; по-друге, що золото функціонує як загальна міра вартостей, і, перш за все, "через цю функцію золото – цей специфічний еквівалентний товар – стає грошима"³⁹. На відміну від Сміта, який обґрунтовував необхідність функціонування золота у вигляді реального масштабу цін мудрістю колективного соціуму, і від Рікардо, що висловив гіпотезу про об'єктивну зумовленість золотої мінової пропорції, Маркс припускає золотий грошовий обіг задля простоти власного аналізу⁴⁰. Загалом стосовно об'єкта Марксова дослідження (а він розглядає такі умови суспільного виробництва, де капітали тяжіють до середньої органічної будови) вказане припущення є виправданим, більше за те, воно підтверджує ідею Рікардо, яка, своєю чергою, пояснює здогадку Сміта. Але *вибрана Марксом система координат з самого початку перебуває поза межами річища ціннісного аналізу, сформованого Смітом і Рікардо*, тому він зовні (формально) підтримує діалог із ними, а по суті – нібито і не чує їх.

Аналогічно йдуть справи з другим засновком. Смітіанська дихотомія праці затраченої та праці купованої, що пройшла перевірку в теорії Рікардо, з необхідністю зумовлює взаємоув'язку міри вартості з боку буття економічного часу і буття економічного простору. Наведений вище вислів Маркса свідчить про те, що ідея ця йому була явлена, але подальший хід міркувань говорить про зворотне: в його системі координат вона не розпізнається, а отже, не може бути розгорнена. Так, незважаючи на те, що щонайперша функція золота, за словами Маркса, полягає в тому, щоб "виразити вартості товарів як однойменні величини, якісно однакові та кількісно порівнянні"⁴¹, сама по собі натуральна форма золотого грошового матеріалу так і не виходить у системі його аналізу за межі своєї кількісної визначеності. Ця логічна апорія в межах ціннісної конструкції марксизму виявляється нерозв'язною. *Критики говорять про методологічну незіставність першого і третього томів "Капіталу", але зерна теоретичного розладу закладені вже в першому томі, за формування основних економічних понять і в першу чергу тих, що пов'язані з рефлексією інституту міри економічної цінності*. Звернімося до першоджерела. "Ціна, або грошова форма товарів, як і взагалі їх вартісна форма, є щось, відмінне від їх чуттєво сприйманої реальної тілесної форми, отже, форма лише ідеальна, існуюча лише в уявленні"⁴², – говорить Маркс. Якщо це так, то "функцію міри вартості гроші виконують лише як уявлювані, або ідеальні гроші". Водночас "ціна цілком залежить від реального грошового матеріалу". Так, зважаючи на те, золото, срібло чи мідь слугує мірою вартості, вартість,

³⁹ Там же. – С. 104.

⁴⁰ Там же.

⁴¹ Там же.

⁴² Там же. – С. 105.

наприклад, тонни заліза виражається в абсолютно різних цінах, або в абсолютно різних кількостях золота, срібла чи міді. А подвійність міри вартості (в разі, якщо мірою вартості одночасно слугують два різні грошові товари, наприклад, золото і срібло) і зовсім суперечить її функції⁴³. Більше за те, грошова форма вартості приховує за собою кількісно-якісну суперечність вартості та ціни. Величина вартості, говорить Маркс, виражає необхідне, іманентне самому процесу творення товару відношення до суспільного робочого часу. З перетворенням величини вартості на ціну це необхідне відношення виявляється як мінове відношення даного товару до грошового товару, що перебуває поза ним, унаслідок чого можливі не просто кількісні відхилення ціни від величини вартості, а і якісні суперечності, коли ціна взагалі припиняє бути виразом вартості, хоча гроші є лише формою вартості товарів⁴⁴.

Здавалося б, наявність такого роду суперечностей змушує уважніше поставитися до особливостей реалізації функцій міри вартості та масштабу цін. Справді, Маркс зазначає, що "як міра вартостей і як масштаб цін гроші виконують дві абсолютно різні функції"⁴⁵. З подальших міркувань, проте, видно, що відмінності між цими двома ликами єдиної грошової міри зумовлюються в "Капіталі" не специфікою їх обопільнорівнозначної трансцендентно-функціональної місії в реалізації відносин економічного обміну і процесу ціноутворення, а, навпаки, їх явною нерівноцінністю. Мірою вартості гроші є як суспільне втілення людської праці, масштабом цін – як фіксована вага металу. Як міра вартості вони слугують для того, щоб перетворювати вартості нескінченно різноманітних товарів на ціни, на уявлювані кількості золота; як масштаб цін вони вимірюють ці кількості золота, технічно обслуговують необхідність зводити різні кількості золота до якої-небудь фіксованої його кількості як одиниці виміру⁴⁶. За такого підходу Марксова функція грошей як засобу обігу (в контексті класичного тлумачення – головна функція, що ідентифікує гроші як інститут міри економічної цінності) не може бути реалізована. Вона виявляється замкненою на буття ідеальної (уявлюваної) економічної міри, не одержує виходу в реальне буття системи суспільного господарства, не забезпечує трансцендентно-функціональну трансформацію – взаємоперетікання – буття економічного простору-часу. Своєю чергою, для системи суспільного господарства як універсуму ідеальне буття грошей як міри вартостей виявляється безобразним, непізнаним і через це не може слугувати мірою буття, що передбачає можливість гармонійного відновлення самої цієї системи. Та і з позицій логічного аналізу взаємозв'язок між функціями грошей як міри вартостей і масштабу цін у "Капіталі" постає "блуканням по колу",

⁴³ Там же. – С. 106.

⁴⁴ Там же. – С. 112.

⁴⁵ Там же. – С. 107.

⁴⁶ Там же. – С. 107–108.

що доходить (і призводить) до роздвоєння свідомості. Так, за Марксом, масштаб цін має залишатися незмінним за абсолютного занепокоєння відносної (ідеальної) міри вартості. Для масштабу цін певна вага золота має бути фіксована як одиниця виміру; тут, як і за будь-якого іншого визначення однойменних величин, вирішальне значення має усталеність співвідношення мір, говорить Маркс, здавалося б, вступаючи в діалог із Рікардо. Водночас мірою вартостей золото, на його думку, може слугувати лише тому що воно саме репрезентує продукт праці й, отже, вартість потенційно змінну⁴⁷.

Через низку причин грошові назви визначених за вагою кількостей металу мало-помалу відокремлюється від своїх первинних вагових назв; це відокремлення стає народним звичаєм, пише Маркс далі. Оскільки грошовий масштаб, говорить він, з одного боку, є абсолютно умовним, а з іншого – має користуватися загальним визнанням, то він, врешті, починає регулюватися законом. Певна вагова кількість благородного металу, скажімо, унція золота, офіційно розподіляється на певні частини, які нарікаються при цьому своєму легальному хрещенні іменами, наприклад, фунт, талер і т. д.⁴⁸ "Назва якої-небудь речі не має нічого спільного з її природою... Так само і в грошових назвах – фунт, талер, франк, дукат і т. д. – згладжений будь-який слід відношення вартостей. Плутанина в тому, що стосується прихованого значення цих кабалістичних знаків, тим значніше, що грошові назви виражають одночасно і вартість товарів і певну частину даної ваги металу, грошового масштабу"⁴⁹. "Оскільки золото як масштаб цін виступає під тими самими рахунковими назвами, як і товарні ціни..., то ці рахункові найменування золота назвали його монетною ціною. Звідси виникло дивне уявлення, ніби золото (або срібло) оцінюється у своєму власному матеріалі і, на відміну від решти товарів, одержує від держави тверду ціну"⁵⁰. "Форма ціни припускає відчуженість товарів за гроші та необхідність такого відчуження. З іншого боку, золото функціонує як ідеальна міра вартості тільки тому що воно вже обертається як грошовий товар у міновому процесі. В ідеальній мірі вартостей приховується, таким чином, дзвінка монета"⁵¹. Цитати можна продовжити; боротьба розуму і відчуттів, інтелектуального і сенсильного (за І.Кантом), відображена в них, з усією очевидністю демонструє той факт, який Марксу не дозволяє визнати сформована їм логічна конструкція, а саме, що золото *за своєю природою є грошима*.

Сприйняття міри вартостей як однієї з функцій грошей, а масштабу цін як технічної рахункової підмоги цієї функції стало непорушною істиною для прихильників марксистського підходу в науці; повною мірою такий

⁴⁷ Там же. – С. 108.

⁴⁸ Там же. – С. 109–110.

⁴⁹ Там же. – С. 110–111.

⁵⁰ Там же. – С. 111.

⁵¹ Там же. – С. 113.

стан речей зберігається на пострадянському науковому просторі, що може засвідчити майже кожен підручник із економічної теорії. "Вихідною функцією грошей, читаємо в одному з посібників, є міра вартості. Вона полягає в тому, що за допомоги грошей вимірюють вартість усіх товарів. У результаті кожен товар одержує свою ціну. Коли роль грошей виконував коштовний метал (золото або срібло), тоді був необхідний масштаб цін. Він являв собою встановлену державою, тобто умовну кількість грошового металу, прийняту в даній країні за одиницю його ж виміру. Подібно тому, як для вимірювання довжини люди беруть за одиницю метр, фут, а за вимірювання ваги – кілограм, фунт, так і для вимірювання грошового металу встановлюється певна одиниця. Але нині всі валюти офіційно не мають золотого змісту. Отже, в наш час відсутній і масштаб цін"⁵². Аналогічні положення можна знайти й у інших авторів⁵³.

У контексті ціннісної методології наведений вище вислів є істинним: якщо відсутній золотий грошовий обіг, то немає і масштабу цін, бо масштаб цін – це золота мінова пропорція системи суспільного господарства. Проте це не вся істина. Розвиваючи уявлення про ціну як генетичну одиницю системи суспільного господарства (яка, розгортаючись у природну ціну як генотип соціально-економічної організації, виступає у формі масштабу цін адекватною мірою гармонійності рівноважного функціонування і стійкого розвитку господарської системи, найважливішою суспільною функцією інституту міри економічної цінності, що відбиває умови оптимального взаємозв'язку принципів ефективності та справедливості в соціумі за формування "природних норм" доходів і споживацьких стандартів відтворення суб'єктів), логічно зробити висновок, що *відсутність масштабу цін у цій системі означає її "довільне проектування", а разом з тим зростання хаосу господарської життєдіяльності та страждання її суб'єктів*.

Але навіть якщо виходити із засновку, що масштаб цін є технічним знаряддям реалізації функції грошей як міри вартостей, то яким чином реалізує себе сьогодні ця, а також інші функції грошей? За Марксом, міра вартостей – головна пізнавальна функція грошей, решта є підлеглими їй, витікають із неї. Спроба прояснення механізмів функціонального взаємозв'язку в системі "міра вартості" – "масштаб цін" із необхідністю сягає проблеми інституціонального пізнання сучасних грошей. Але для більшості нинішніх дослідників більш захоплюючим і прагматично обумовленим виявляється процес моделювання механізмів і режимів монетарної політики; за такого підходу економічна наука, яка, на перший погляд, виконує активну світоперетворювальну функцію, насправді з готовністю приймає і виправдовує той факт, що "гроші втрачають особливу роль в економічному житті і зникають, поступаючись місцем новим формам виконання грошо-

⁵² Бутук А.И. Экономическая теория. – К., 2000. – С. 103–104.

⁵³ Экономическая теория (политэкономия). – М, 2004 и др.

вих функцій"⁵⁴. Тобто в сучасній економічній науці відбуваються ті самі процеси, що й у молекулярній біології й усіх інших науках – дроблення і відособлення першоелементів єдиного цілого, "розтягування" об'єкта дослідження по частинах, які в результаті виявляється неможливим звести в єдину концепцію.

Як не боляче це визнавати, але сьогодняшня ситуація в інтелектуальному середовищі світового глобального соціуму, незважаючи на урочисте проголошення ери економіки знань, нагадує стан прогресуючого згасання. З наукових досліджень зникає дух пошуку – болісних роздумів, сумнівів, межової напруги душевних сил у спробах прояснити головні (сутнісні, осьові) проблеми буття. Адже все це і є дух творчості – життєвий порив, "вищий цвіт матерії" (за Ф.Енгельсом), який пробуджує надію возз'єднання з Творцем. В економічній теорії саме проблема міри економічної цінності є головним питанням, свого роду пробним каменем економічного знання, а разом з тим критерієм гармонійності функціонування і розвитку всієї системи суспільного господарства. Проте навіть ті автори, які сьогодні намагаються розвивати традиції ціннісної наукової методології, проблему міри економічної цінності, як правило, розглядають або в розрізі чистої економічної теорії, або у площині вдосконалення розрахункових економічних показників.

Сьогодні відносини громадянської демократизації та лібералізації товарних ринків, зумовлені формуванням мережевої економіки і новітніх інформаційних технологій, стрімко імплікуються у просторово-часову тканину грошової системи і грошового обігу, викликаючи до життя явища і процеси, малодосліджені в науці, а отже, непрогнозовані та некеровані на практиці. До них належать, зокрема, феномен сек'юритизації "як результат пошуку господарювальними суб'єктами шляхів досягнення певної мети" через випуск цінних паперів, роль джерела платежів за якими відіграють об'єднання різних активів⁵⁵. За останні 20 років, згідно розрахунків І.Алексєєвої та А.Рачкевича, капіталізація ринку MBS/CMO і ABS збільшилася у 21 раз і на кінець 2005 року складала майже половину від капіталізації світового ринку цінних паперів⁵⁶. У країнах з перехідною економікою, в тому числі в Україні, можна спостерігати зачатки формування і швидкого розвитку такого ринку. Відносини сек'юритизації, таким чином, набувають усесвітнього характеру, а разом з ними масово поширюється нова форма вартості та грошей.

Фахівці оцінюють її неоднозначно. А.Гриценко характеризує її, перш за все, як ідеальну форму. Сьогодні у країнах із розвинутою ринковою економікою, відзначає автор, значне поширення отримали кредитні карт-

⁵⁴ Кузнецов Н. Либерализация денежного обращения: проблемы и подходы // Вопросы экономики. – 1999. – № 8. – С. 5.

⁵⁵ Див.: Алексеева И.А., Рачкевич А.Ю. Секьюритизация: этапы развития // Деньги и кредит. – 2006. – № 7. – С. 27–36.

⁵⁶ Там же. – С. 34.

ки, які об'єднали платіжно-розрахункову і кредитну функції. Картки ці іменні й тому не виконують функцію засобів обігу. В розрахунково-знаковій формі вартості ідеалізація грошей досягла своєї вершини. Поза іншим, це виражається в тому, що розрахунковий знак, який не перебуває в обігу і для якого матеріальне буття не є істотною зовнішньою формою, врешті, цю форму з себе скинув. Так відбувся перехід до ідеальної форми вартості. За ідеальної форми вартості припиняється реальний рух не лише грошей, а і їх знаків. Гроші як реальність просто зникають, залишається їх ідеальна форма⁵⁷. З позицій ціннісної методології сказане вище свідчить про глобальне поширення ефекту "вислизуючого буття", про "згорання" інституту міри економічної цінності в "точку мисленночасся", а разом з тим – про початок кінця економічної історії. Проте чи можемо ми сьогодні говорити про благополучний історичний результат? Чи змогло людство підготувати передумови гідного виходу за межі економічного буття? Ідеальне (від французького *ideal* – зразок, досконалість, вища мета прагнень) є щось досконале, відповідне ідеалу. В такому контексті сучасну форму вартості та грошей визнати ідеальною не можна, вона не є істинно суспільним благом, але потенційно означає вихід за межі буття, за В.Кутиревим, – перехід із "довічноподієвого, предметного в екранний, знаковий інформаційно-віртуальний стан"⁵⁸. "Віртуальна вартість, – говорить А.Гриценко, – виникає з такої реальної вартості, яка у процесі обігу набуває негативної форми (наприклад, боргу) і, врешті, виявляється не-реальною, порожньою, беззмістовною вартістю"⁵⁹. І чим далі назовні вона спрямовуватиметься, тим більше може уподібнюватися, за Гегелем, лише негативній дурній нескінченності, яка, на відміну від істинної нескінченності, не повертається в саму себе.

Так, сьогодні дослідники констатують, що розроблені в ринково зрілих країнах технології електронних платежів, взаємозаліків, кредитів тощо сприяють значному прискоренню обігу грошей, відвертанню величезної їх кількості із споживацького ринку на ринок спекулятивних фінансових інструментів (передусім, на фондовий), відкривають можливості для винайдення хитромудрих способів "відключення" типових для ринкової економіки зворотних зв'язків між кількістю грошей, що перебувають в обігу, та інфляцією. Такі технології, прискорюючи процеси обігу грошей, породжують у системі суспільного господарства явище ціннісної фуркації, за якого гроші, з одного боку, продовжують виконувати функцію платіжного засобу в розрахунках за товари і послуги реального сектора економіки, з іншого – дедалі наочніше виявляють свою віртуальну (за А.Гриценком, розрахунково-знакову) природу і, виведені за рамки

⁵⁷ Гриценко А. Представницька теорія грошей // Вісник НБУ. – 2005. – № 7. – С. 11.

⁵⁸ Кутирев В.А. Оправдание бытия // Вопросы философии. – 2000. – № 5. – С. 31.

⁵⁹ Гриценко А.А. Развитие форм обмена, стоимости и денег. – К., 2005. – С. 101.

традиційної формули оцінки інфляції, лише зміцнюються, якщо дорожчає те, що на них можна придбати⁶⁰.

"Якнайкращі умови для "розмноження" цих грошей складаються тоді, коли вони опиняються в розпорядженні тих, кого споживацькі (побутові) проблеми не хвилюють, хто не має бажання витратити їх на підвищення свого добробуту, а просто хоче їх примножити, – пише Є.Роговський. – "Покоряючись бажанню" найшанованішої частини населення планети, тобто тієї, що розпоряджається переважною часткою фінансових коштів (у тому числі, державних!), велика частина світових грошей сьогодні вважає за краще не витрачатися, а примножатися. В результаті заставопридатні національні багатства багатьох країн (як матеріальні, так і нематеріальні) орієнтуються не так на розв'язання соціальних, демографічних, екологічних та інших проблем, як на випереджувальне примноження капіталу"⁶¹. За таких обставин прояснення умов і передумов відновлення інституту міри економічної цінності уявляється нам в економічній науці справою першорядної ваги. І дослідження таких передумов, на наш погляд, слід починати з відновлення класичного духу економічного мислення. Класика – це не просто науковий метод, це спосіб життя, а отже, і його міра – міра суспільного буття і кожного з його суб'єктів на відповідність Образу.

⁶⁰ Див.: Роговський Е.А. Удастся ли Соединенным Штатам глобализировать свои долги? // США–Канада: ЭПК. – 2006. – № 7. – С. 55–72.

⁶¹ Там же. – С. 60–61.